

Jeney János¹

NEMZETKÖZI TÉRKÉPTÁRI KUTATÁSOK (MAGYAR NÉPESSÉGTÉRKÉPEK)

BEVEZETÉS

A magyar népségtérképek a magyarországi levéltárak mellett számos külföldi levéltárban is találhatóak. A doktori disszertációmban a kutatásom a németországi levéltárakban lévő, a történelmi Magyarország területét ábrázoló népségtérképekre összpontosít. Mivel 1920 előtt Magyarország területén kiemelkedően sok német élt, a német nyelvterület szórványos részének tekintették. Továbbá a Habsburg Birodalomhoz, majd az Osztrák–Magyar Monarchiához való tartozásunk is érdekeltté tették a német nyelvterület országait, hogy hazánkról térképeket készítsenek, illetve mint a Birodalom egy részét feltérképezzék. Egy része ezeknek a térképeknek tehát Magyarországot a teljes Birodalmat ábrázoló térképen mutatja be. Egy másik része kizárólag az 1920 előtti országterület egészét ábrázolja, míg egy harmadik része az országnak csak azon részeit mutatja be, ahol németek éltek. Bár a legtöbb térkép különböző jelkulcsi megoldásokkal az összes népcsoportot ábrázolja, de némelyiken kizárólag a német lakosság van ábrázolva, általában az összlakossághoz vett arányukhoz képest. Ugyanez megfigyelhető a felekezeti hovatartozás ábrázolásánál, ahol egy Erdélyt bemutató térképen csak az Ágostai Evangélikus egyház híveinek a számát mutatják be.

A német nyelvterületen készített térképeken kívül találtam a német levéltárakban angol nyelvterületen készült térképeket is. Ezek jelkulcsa hasonlít a német nyelvterületen készült térképekéhez, viszont a kivágat, ha nem a teljes ország területét ábrázolja, aszerint van meghatározva, hogy mennyire heterogén a népesség területi eloszlása, mivel a szerző az ábrázolási módot szeretné bemutatni. Népségtérképek – amelyeken a történelmi Magyarország vagy annak egy része ábrázolva van –, találhatóak szinte az összes környező ország levéltárában. A trianoni békeszerződés által létrejött utódállamokban is készültek népségtérképek azokról a területekről, amelyeket követeltek. Ezek sok esetben olyan területeket is magukba foglaltak, amelyeken viszonylag nagy magyar lakosság élt. Magyarországon ezek a térképek sokszor nagyon rossz állapotban vannak, és néha lehet találni olyan példányokat a külföldi levéltárakban, amelyek kevésbé sérültek az idők folyamán.

Munkám célja ezen térképeket az internet segítségével a nagyközönség számára elérhetővé tenni. Ennek érdekében készítettem egy honlapot, amelyen lehet különböző feltételekkel keresni. Az egyik lehetőség a térképtár kiválasztása (ez utóbbit lehet listából vagy térkép segítségével) mellett a térkép paramétereinek megadása (cím, szerző, kiadó, kiadás éve, méretarány, lapméret, jelzet), a másik lehetőség pedig az ábrázolt terület vármegyék szerinti megadása. A térkép egy böngészőablakban megtekinthető, illetve nagyítható és kicsinyíthető, valamint megtekinthetők a térkép adatai és a térképtár helye és elérhetősége is.

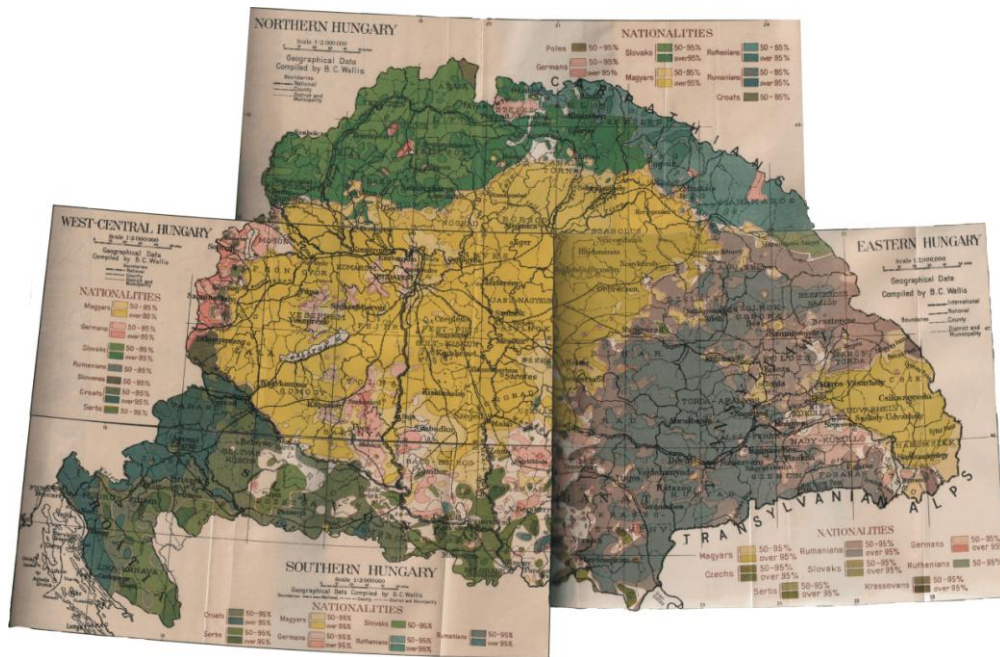
A térképek a saját készítésű honlapomon megtekinthetők a <http://demogmap.elte.hu> címen.

A BADENI SZÖVETSÉGI KÖNYVTÁRBAN TALÁLHATÓ TÉRKÉPEK

A legjobb digitalizálási mód a szkennelés. Ez sajnos nem minden esetben lehetséges. Amennyiben erre nincs mód, a mesterséges megvilágítással, állványról készített digitális fotómozaik is viszonylag jó eredményt ad, bár az elkészítése kétségtelenül hosszabb időt vesz igénybe. Abban az esetben, ha csak kézben tartott fényképezőgéppel engednek felvételeket készíteni, sajnos a minőség nem megfelelő arra a célra, hogy az interneten közzétegyük. Sok térkép, amelyeket külföldi levéltárakban találtam, eddig nem volt ismert Magyarországon. Az egyik ilyen a B. C. Wallis (teljes neve, születési és elhalálozási ideje ismeretlen) által készített, külön-külön négy szelvényen, New Yorkban 1917-ben megjelent „Magyarország etnikai térképe”,

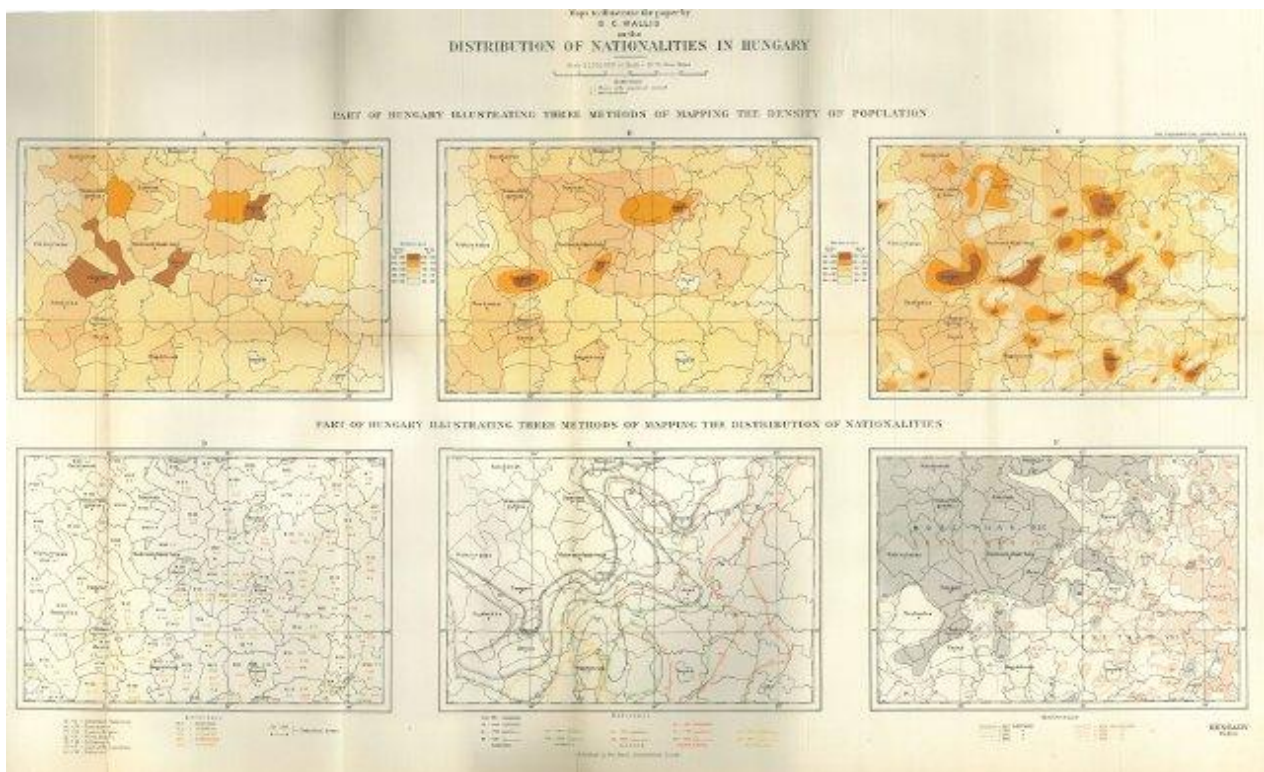
¹Jeney János: *Eötvös Loránd Tudományegyetem, Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék*
Email: janer@map.elte.hu

„Magyarország népsűrűsége” és „Magyarország domborzata” című térkép (1. térkép).

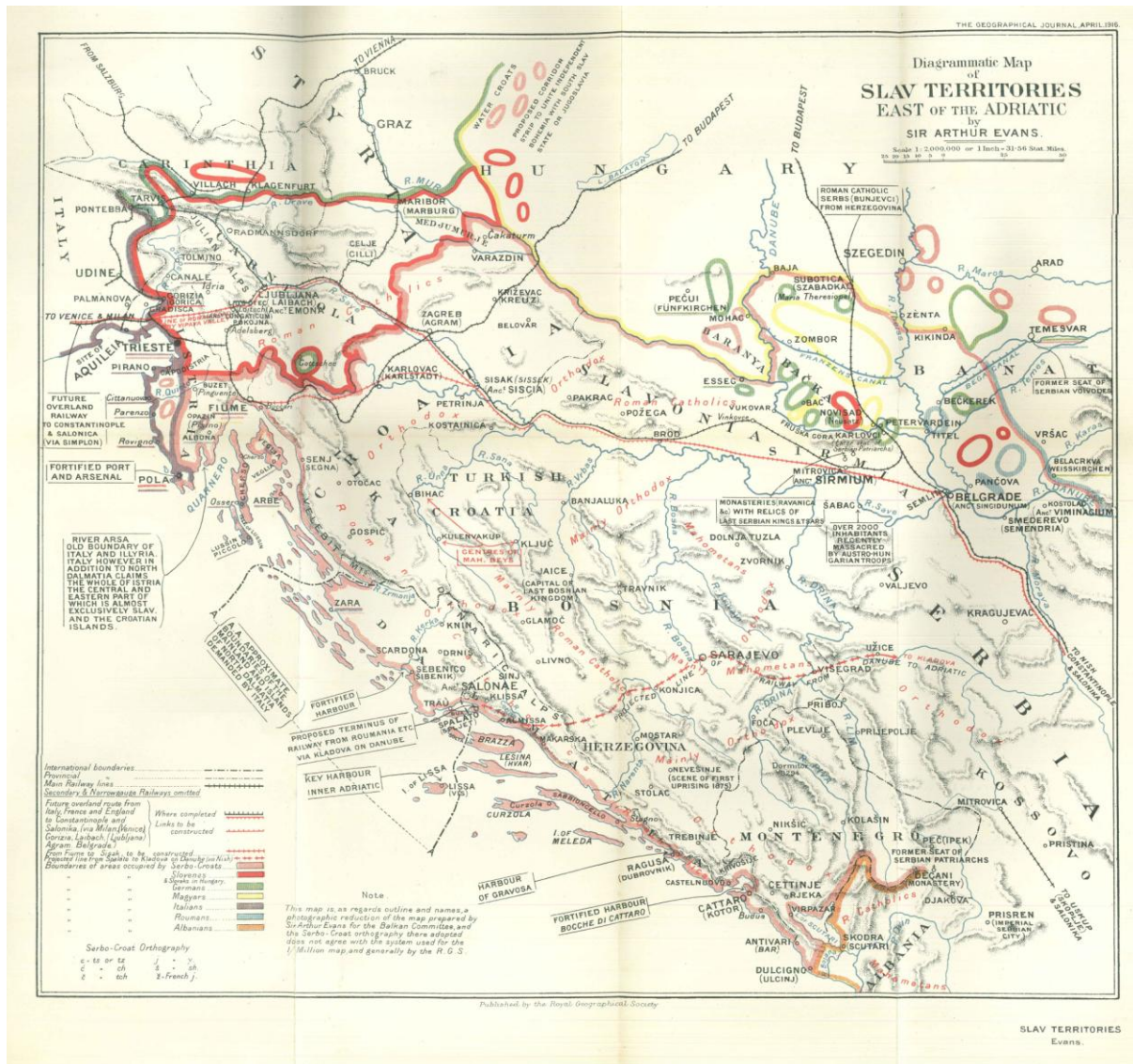
1. térkép: B. C. Wallis által készített „Magyarország nemzetiségei” című térkép 4 szelvénye összemontírozva

Bár a szerzőről nem sokat tudunk, az ismert, hogy egy évvel korábban Londonban megjelenített egy lapot, amelyen hatféle etnikai térkép volt a Bánságról, amellyel az ábrázolási módokat kívánta bemutatni (2. térkép).

2. térkép: B. C. Wallis által készített 6 db Bánság térkép

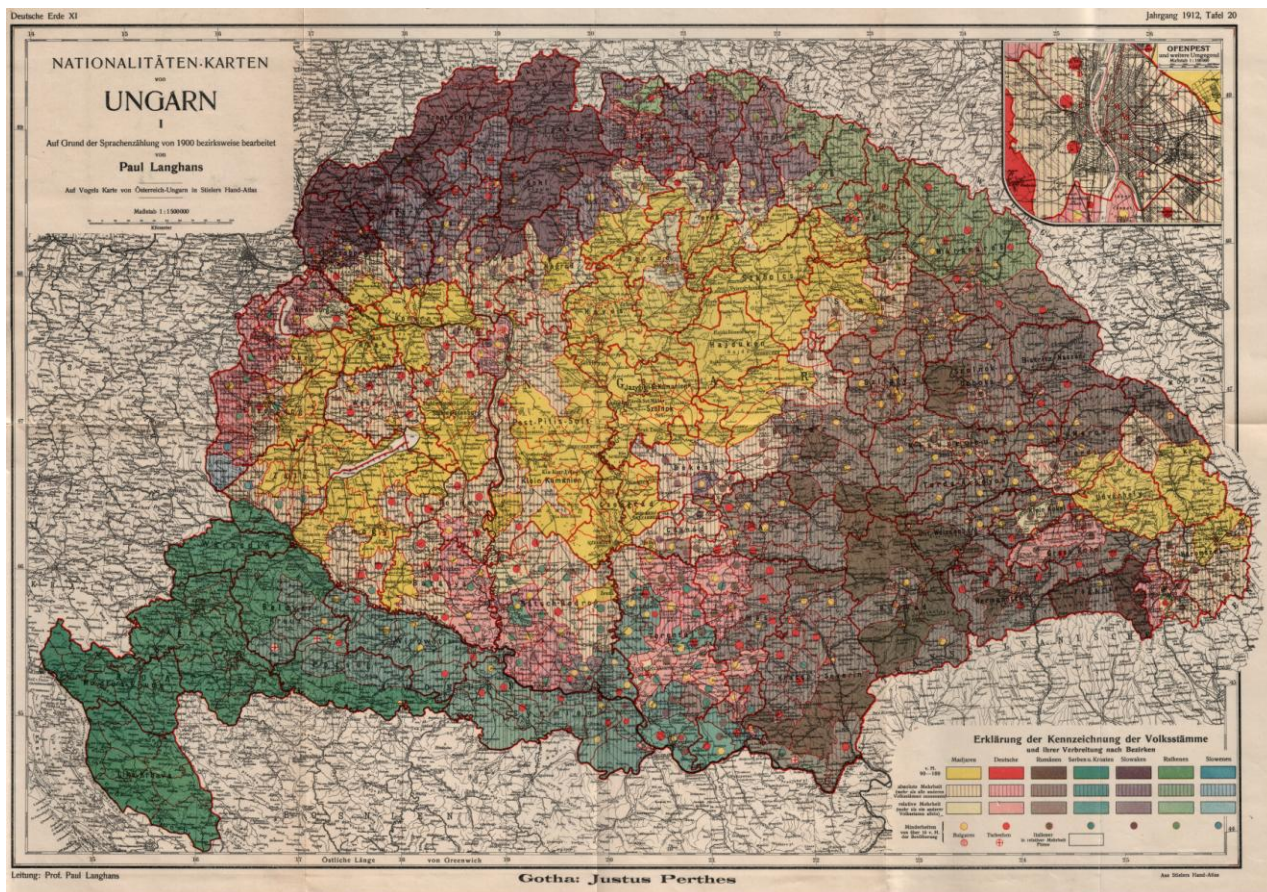
Ugyanebben az évben, szintén Londonban, Sir Arthur Evans (születési és elhalálozási ideje ismeretlen) jelentett meg egy térképet az Adriától keletre lévő szláv területekről, amelyek elsősorban a történelmi Magyarország déli megyéit foglalják magukba, valamint Horvátországot és Boszniát. A térkép érdekessége, hogy a nemzetiségeket határbandokkal jelöli, továbbá érdekes az is, hogy a népességtematika mellett vasúti tematika is van a térképen, továbbá egyértelműen Nyugat-Európa és Konstantinápoly jövőbeni vasúti összeköttetésének biztosítására szolgáló vonalak, illetve azok, amelyeknek építése ennek megvalósítására szükséges, külön tematikaként jelennek meg. A nemzetiségek határbandákkal történő jelölése nagyobb szabadságot ad a térképkészítőnek a vasúti tematika kidolgozására, viszont sokkal nehezebb a nagy területeken élő nemzetiségeket átlátni (3. térkép).

3. térkép: Sir Arthur Evans Adriától keletre lévő Szláv területekről készített térképe

1920-ban jelent meg a Paul Langhans (1867–1952) által készített „Magyarország nemzetiségi térképe”. Ennek érdekessége, hogy minden nemzetiséget három kategóriára osztott: relatív többség, abszolút többség és 90% feletti arány az összlakosságoz képest (4. térkép).

Az eddig felsorolt térképek mind szkennelve vannak, és szkennelt mozaikokból lettek összerakva.

4. térkép: Paul Langhans által készített „Magyarország nemzetiségi térképe”

KARL CZÖRING ÁLTAL KÉSZÍTETT TÉRKÉPEK BUDAPESTEN ÉS LJUBLJANÁBAN

Budapesten a Hadtörténeti Intézet és Múzeum térképtárában van egy réznyomatos, kézzel színezett, kiemelten jó állapotba lévő, a Habsburg Birodalom 1955-ben kiadott, Karl Czöring (1804–1889) által készített, 4 lapon megjelent nemzeti térképe. Ennek egy évvel későbbi kiadása (5. térkép) található Ljubljanában a Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban. Itt – bár szkennelni nem lehetett –, állványról, mesterséges megvilágítással lehetett fotózni. Ebben az esetben is egy fotómozaikból lett összeállítva a kép. Ez utóbbi színes könyvomat. Bár sajnos nincs túl jó állapotban, de jelenleg ez az egyetlen példánya ennek a térképnek, amiről tudok.

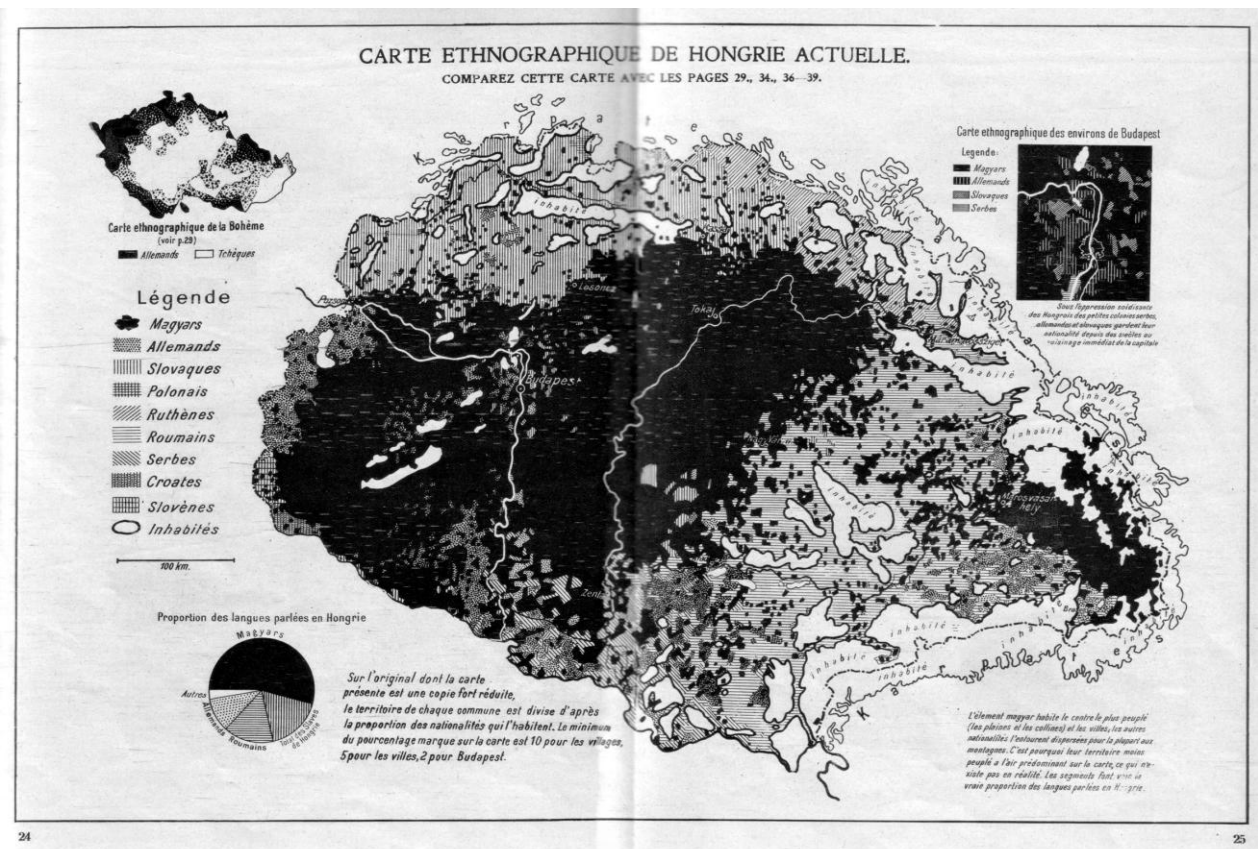
A TÜBINGENI EGYETEM FÖLDRAJZI INTÉZETÉNEK KÖNYVTÁRÁBAN TALÁLHATÓ TÉRKÉPEK

A Tübingeni Egyetem Földrajzi Intézetének könyvtárában is számos térkép található. Az egyik egy francia nyelvű, fekete-fehér atlasz (szerző és kiadó ismeretlen).

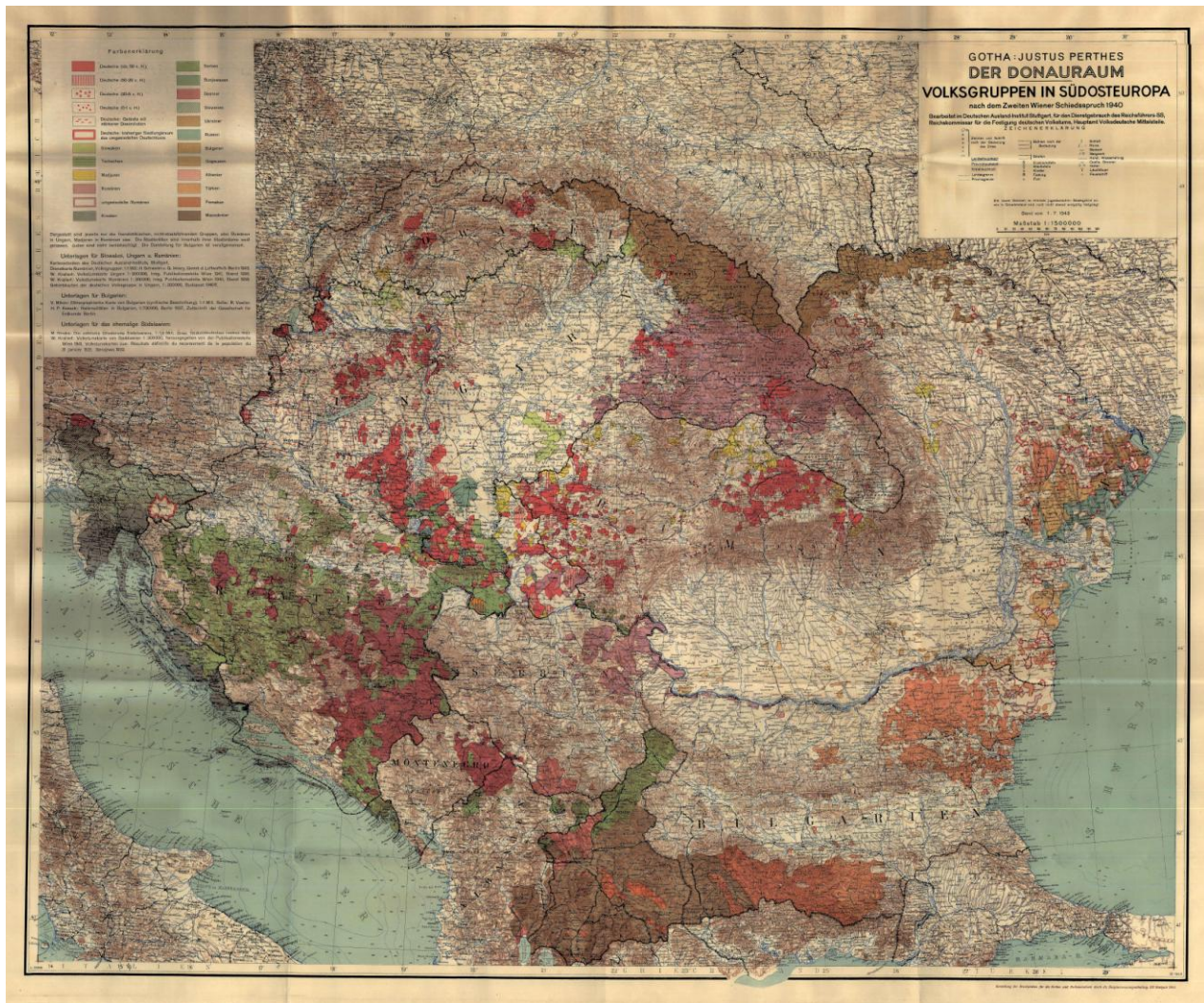
Bár Magyarországon is találtam belőle egy példányt, az sajnos annyira rossz állapotba van, hogy már szkennelni is alig lehetne. A tübingeni példány viszont nagyon jó állapotba van (6. térkép). Egy másik érdekes térkép, szintén Tübingenben található: egy Stuttgartban kiadott, „Közép-Európa etnikai térképe” című munka (7. térkép). A térkép érdekessége, hogy az 1940-es határok vannak rajta, továbbá, hogy az államalkotó nemzetet minden esetben fehérrel ábrázolja. Ez nagyon zavaró, megtévesztő lehet az objektív tájékoztatásban.

5. térkép: Az Osztrák–Magyar Monarchia etnikai térképe 1856

6. térkép: Egy lap a Tübingenben lévő francia nyelvű atlaszból

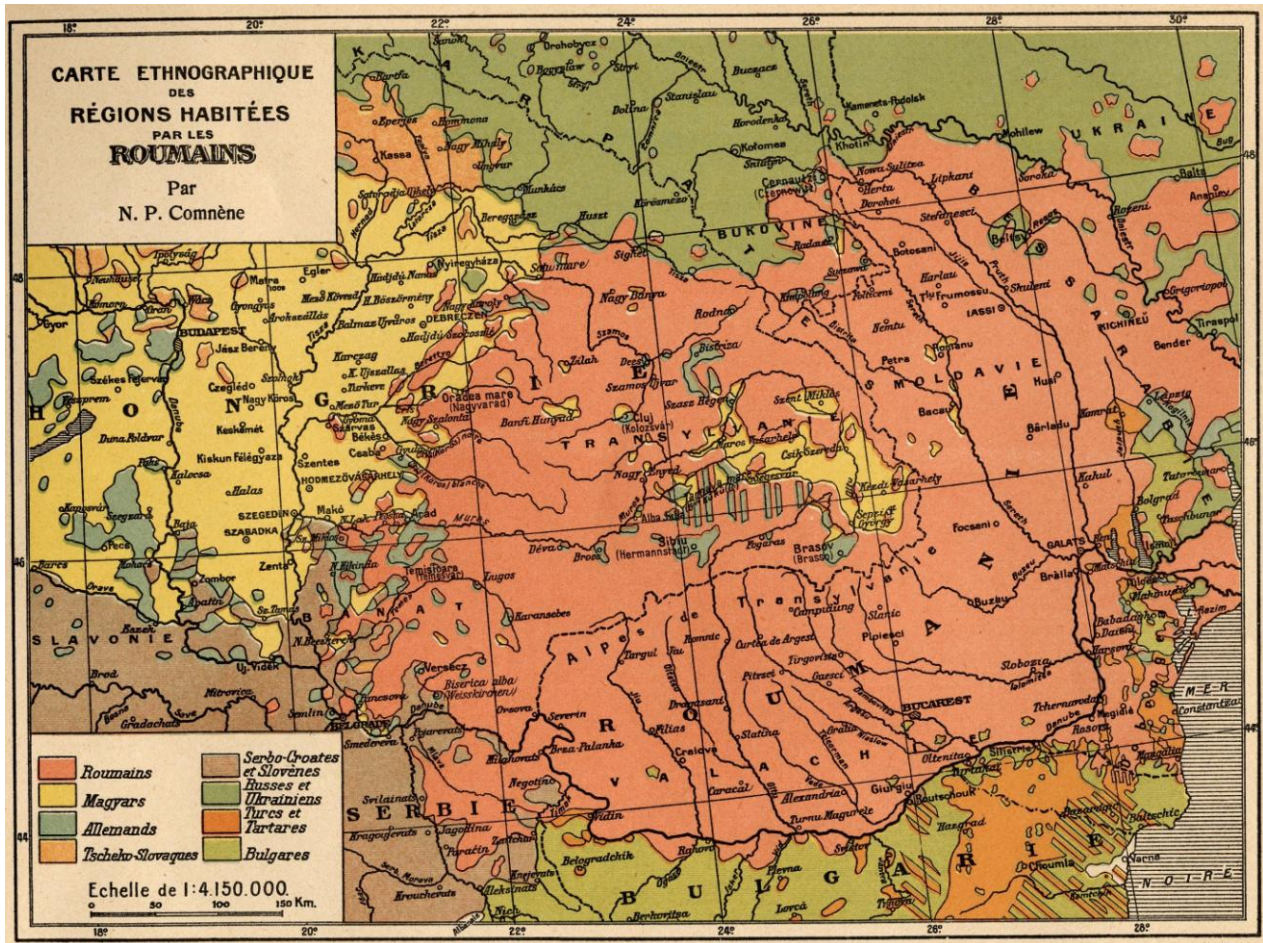

7. térkép: A Stuttgartban kiadott Közép-Európa térkép

AZ 1914-ES ORSZÁGTERÜLET EGY RÉSZÉRŐL KÉSZÍTETT TÉRKÉPEK

Nemcsak Magyarország teljes területéről készültek etnikai térképek, hanem annak részeiről is. Szintén Tübingenben található „Románia történelmi, politikai és etnikai atlasza”. A művet Párizsban adták ki, 1914-ben. A térképek kivágata enyhén túlnyúlik azon a területen, amire Románia az első világháború végén igényt tartott. Az adatok forrása nincs megadva, ami azért okoz gondot, mert a tematikus tartalom sok esetben eltér a többi, abban a korban készített térképétől. Az atlaszban több etnikai térkép található, ami a terület etnikai összetételét a korokon át mutatja be, majd végül az utolsó, akkor aktuális 1914-es állapotot mutatja be (8. térkép).

Romániához hasonlóan, Csehszlovákiáról is születtek térképek ebben az időben. 1920-ban, Paul Langhans készített Csehszlovákiáról egy térképet, amelyen etnikai és gazdasági tematikát jelenített meg (9. térkép). Ez Karlsruhe-ban, a Badeni Szövetségi Könyvtárban található. Érdekessége, hogy Kárpátalja nincs, viszont Budapest rajta van. További érdekessége az is, hogy a cseheket és szlovákokat egy kategóriának jelölte (nem „csehszlovák” nemzetet jelölt meg!), és egy nagy fehér foltal ábrázolta.

8. térkép: A Párizsban kiadott atlasz 1914-es állapotot bemutató lapja

9. térkép: Paul Langhans által 1920-ban készített Csehszlovákia térkép

HORVÁTORSZÁGBAN LÉVŐ TÉRKÉPEK

A Horvát Állami Levéltárban is számos térkép található a történelmi Magyarország egykori területeinek etnikai megjelenítéséről, különösen azon területekről, amelyek később Jugoszláviához kerültek. Sajnos csak kézben tartott digitális fényképezőgéppel engedtek dolgozni, mesterséges megvilágítás nélkül, ezért nagyon rossz minőségűek lettek a felvételek. Ez különösen a nagy méretű térképek esetén látható, ahol nagyon nehéz volt az egész térképet a képre ráhelyezni. Jó példa erre egy 1867-es, „Szerbia etnikai térképe” című mű, ami bár nagyon rossz állapotban, de megvan három példányban is. Érdekessége, hogy a címe szerint Szerbia, ugyanakkor a térképen ábrázolt terület egészen a Dunakanyarig tart. Sajnos mindegyik példányon nagyon nagyok a szakadások, és szemmel látható passzerhibák vannak. A jobb felső sarokban az akkor használatos nagy szerb címer van.

10. térkép: Szerbia 1867-ben kiadott etnikai térképe

FELHASZNÁLT IRODALOM:

ROLAND VERE TOOLEY, JOSEPHINE FRENCH: TOOLEY'S Dictionary of Mapmakers Revised version.

Map Collector Publications 1999²

http://de.wikipedia.org/wiki/Paul_Langhans3 (Elérés 2012 szeptember 12)

ÁBRAJEGYZÉK:

1. térkép: B. C. Wallis: Magyarország Nemzetiségei, New York, 1917
2. térkép: B. C. Wallis: Nemzetiségek eloszlása Magyarországon, London, 1916
3. térkép: Sir Arthur Evans: Adriától keletre lévő szláv területek, London, 1916
4. térkép: Paul Langhans: Magyarország nemzetiségi térképe, Gotha, 1920

5. térkép: Karl Czöring: Az Osztrák–Magyar Monarchia etnikai térképe, Bécs 1856
 6. térkép: Ismeretlen szerző: Magyarország etnikai térképe, kiadási hely és év ismeretlen
 7. térkép: Ismeretlen szerző: A Dunatérség, népcsoportok Délkelet-Európában, Stuttgart, 1944
 8. térkép: Ismeretlen szerző: Románok által lakott terület etnikai térképe, Párizs 1914
 9. térkép: Paul Langhans: Csehszlovákia gazdasági térképe, Gotha, 1920
 10. térkép: Ismeretlen szerző: Szerbia etnikai térképe, Kiadási hely ismeretlen, 1867
- A térképek további adatai megtekinthetők a <http://demogmap.elte.hu> honlapon